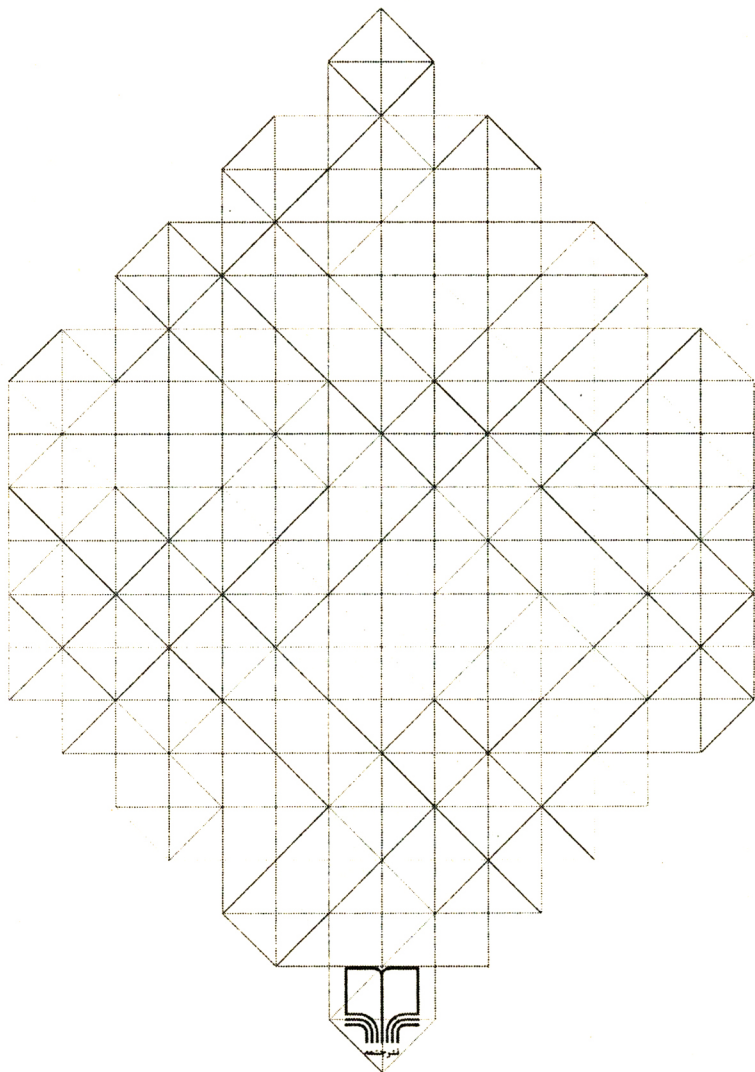

نمونه‌های نخستین انسان و نخستین شهریار در تاریخ افسانه‌ای ایران

آرتور کریستین سن | ترجمه ژاله آموزگار، احمد تفضلی

فهرست

هفت	پیشگفتار چاپ دوم
نه	پیشگفتار مترجمان
یازده	سخنی کوتاه درباره ترجمه جلد دوم
دوازده	چکیده مطالب دو مجلد

گیومرث، مشی و مشیانه

۱۱	تذکرات مقدماتی
	افسانه‌های باستانی مربوط به گیومرث و نمونه‌گاو، مشی و مشیانه در منابع
۱۳	اوستایی، پهلوی و فارسی
۴۲	غول نخستین و نخستین نمونه انسان
۵۵	اسطوره تکوین جهان و تکوین انسان به تأویل زردشتی
۸۳	افسانه گیومرث و مشی و مشیانه در خداینامه و در ادبیات دوره اسلامی
	تکمله: بازمانده‌هایی از افسانه گیومرث و نمونه‌گاو در افسانه‌های تکوین
۱۲۵	آیین مهر و مانی

دوران میان گیومرث و هوشنگ

۱۳۳	پدران نژادهای انسان
۱۵۱	گاهشماری نخستین هزاره

هوشنگ و تهمورث

۱۶۳	سنت اوستائی و منشأ آن
۱۷۹	هوشنگ در ادبیات پهلوی و در آثار مؤلفان اسلامی
۲۰۳	تکمله: جشن سده و دیگر جشنهای مربوط به آتش ایرانیان
۲۲۷	تهمورث در سنت مزدیسنی و در آثار نویسندگان اسلامی
۲۶۵	اضافات و اصلاحات

جلد دوم

۲۷۸

پیشگفتار

یَمَه - یَمَه - جم

۲۸۳

منابع هندی، اوستایی و پهلوی

۲۸۵

منابع هندی

۲۹۷

منابع اوستایی

۳۱۱

منابع پهلوی

۳۲۷

ریشه‌ها و تحول افسانه‌یَمَه / جم در هند و ایران تا پایان دوران زردشتی

۳۶۷

منابع پارسی متأخرتر

۳۸۷

نسب نامه‌ی جم در سنت قدیم

جم در خداینامه و روایات دوران اسلامی

۳۹۳

منابع قدیم اسلامی

۴۲۹

نسب نامه‌ی جم در خداینامه

۴۳۳

روایت خداینامه و منابع قدیمی عربی و فارسی

منابع متأخرتر از قرن سیزدهم

۴۴۵

منابع متأخرتر از قرن سیزدهم

جم در روایات عامه و در شعر پارسی

۴۵۷

جام سحرآمیز

تکمله

۴۷۱

نوروز

۴۹۹

اضافات و اصلاحات

منو

۵۰۵

بازمانده‌هایی از افسانه‌های منو در جهان افسانه‌ای ایران

۵۱۵

یادداشت‌هایی از مترجمان

۵۲۳

فهرست راهنما

افسانه‌های باستانی مربوط به گیومرث و نمونه گاو، مشی و مشیانه در منابع اوستایی، پهلوی و فارسی

در بخشهایی از اوستا که امروز در دست است، نام مشی و مشیانه، نخستین جفت بشر، نیامده است. بخشهایی که در آن از گیومرث و گاو نخستین یعنی نمونه اولیه جانوران سخن رفته، شامل اطلاعات مسلم بسیار کمی درباره افسانه‌های مورد نظر است. این بخشها عبارتند از:

گاهان.^۱ یسن ۲۸، بند ۱. در حالی که دستها را به استغاثه بلند کرده‌ام، از تو، ای مزدا، از طریق «راستی» (آشه)، پیش از همه چیز، همه کارهای «روح افزونی بخش» را که [مرا] برمی کشد درخواست می‌کنم، تا «اندیشه نیک» (وهُومَنه) و روان گاو را خشنود سازم. یسن ۲۹ — بند ۱. روان گاو به شما شکایت برد: «برای چه کسی مرا آفریدید؟ چه کسی مرا ساخته است؟ خشم و خشونت، بیرحمی خون‌آشام، گستاخی و قهر مرا به بند کشیده‌اند. مرا جز شما شبان‌نگهبانی نیست: پس قول نیکیهای چراگاه را بدهید.»^۲ آنگاه آفریننده گاو از «راستی» (آشه) پرسید: «تدارک کار گاو را چگونه می‌بینی؟ یعنی شما که صاحبان او هستید، باید علاوه بر چراگاه، مراقبتهایی را که شایسته آنهاست بدو ارزانی دارید. چه کسی را به سروری او گماشته‌اید که بتواند «خشم» را با دیگر پیروان دروغ براند؟»^۳ آشه بدو

(۱) من از ترجمه آندریاس و واکرناگل پیروی می‌کنم:

Andreas et Wackernagel: *Die erste, zweite u. fünfte Ghāthā des Zurathuštthro. Versuch einer Herstellung der älteren Textformen nebst Übersetzung*, Gött. Nachr. Phil.-hist. Kl. 1913. (ک)

این بندهای گاهان به صورتهای دیگر نیز ترجمه شده است. (م)

(۲) یعنی اهوره مزدا و امشاسپندان.

پاسخ داد: «بنابر [دستورهای] «راستی» (آشه)، هیچ همراهی نیست که باعث رنج او نشود. زیرا از میان آنان کسی نمی‌داند که زبردستان با زبردستان خود چگونه رفتار می‌کنند. نیرومندترین موجودات کسی است که من به دعوت او با... می‌آیم. ۴. مزدا بخوبی به‌یاد می‌آورد... آنچه پیش از این بوسیله دیوان و مردمان انجام گرفته و آنچه در آینده خواهد شد. درباره آن تصمیم با اهوره است: چیزها آن‌گونه خواهد شد که او می‌خواهد». ۵.

[روان گاو می‌گوید: «در حالی که دستها را بسوی اهوره مزدا بلند کرده‌ایم ما هردو یعنی روان خود من و روان ماده گاو، دعا می‌کنیم تا مزدا را بر آن داریم که ترتیبی دهد که نه بر ما و نه بر آنان که بدرستی زندگی می‌کنند، ستمی نرود و نه بر پروردگان چارپا، در میان پیروان دروغ که آنان را احاطه می‌کنند». ۶. سپس خود اهوره مزدا که در روانش جهان پدیدها (?) را می‌شناسد، می‌گوید: «[برای تو] مطابق دستورهای راستی (اشه) نه سروری وجود دارد و نه داوری، زیرا آفریدگار ترا برای کسی آفریده است که چارپا را پرورش می‌دهد و از چراگاهش مواظبت می‌کند». ۷. اهوره مزدا با موافقت «راستی» (= آشه) برای گاو سخن سحرآمیز را آفرید که بدان وسیله گاو روغن و شیر را برای سود آنان که آنها را می‌خورند، می‌دهد، او (= اهوره مزدا) که از طریق فرمانش نیکوکار است.» [روان گاو می‌گوید: «چه کسی را تو داری که بتواند به کمک «اندیشه نیک» (= وُهومنه) برای سود مردمان از مادو تن^۳ مراقبت کند؟» ۸. [اندیشه نیک (= وُهومنه) می‌گوید: «او تنها کسی است که بر من شناخته است و به دستورهای ما گوش فرا داده است: زردشت سپیتمان. او می‌خواهد، ای مزدا، آوازه ما و آوازه «راستی» را اعلام کند. همچنین شیرینی سخن بدو داده خواهد شد». ۹. آنگاه روان گاو نالید: «[افسوس] که من باید به داشتن نگهبانی ناتوان، به سخن انسانی ناتوان تن دردم، با این همه من نگهبان توانایی می‌خواهم.» [شاعر می‌گوید: «آیا هرگز کسی خواهد آمد که کمک مؤثری به گاو کند؟» - ۱۰. بده به آنها^۴ ای اهوره، از طریق «راستی» (= آشه)، نیرو، و از طریق «اندیشه نیک» (= وُهومنه)، «سلطه» را که با آن او بتواند جاهای خوب و کارهای نیک مربوط به آشتی را تهیه کند. من ترا شناختم، ای مزدا، به عنوان کسی که نخستین بار این چیزها را داده است. ۱۱. کجاست «راستی» (= آشه) و «اندیشه نیک» (= وُهومنه) و «سلطه» (= خُشتره)؟ مرا بشناس، ای مزدا، به عنوان کسی که شایسته است که از طریق «راستی»، نعمت بزرگ را بشناسد. ای اهوره، اکنون که آنان^۵ ما را یاری کرده‌اند، مادر خدمت

۳) یعنی گاو نر و گاو ماده.

۴) گاوان.

۵) یعنی «سرور» همراه با «راستی»، «اندیشه نیک» و «سلطه» (اهوره، اشه، وُهومنه و خُشتره).

همانندان شما خواهیم بود.»

اوستای متأخر. یشت ۱۳، بند ۱۴۵ (ویسن ۲۶، بند ۱۰): همه فروشیهای نیرومند، مقدس و نیک راستان را می‌ستاییم، از گَیَه مَرْتَن (Gaya marətan) تا سَوشینت (Saosyant) پیروزگر.

یشت ۱۳، بندهای ۸۷-۸۶: [ما می‌ستاییم فروشی] ۸۶. رَشَن را که عادلترین است، و (فروشی) مهر دارنده چراگاههای فراخ را، و (فروشی) کلام مقدس را و (فروشی) آسمان و آب و زمین و گیاه و گاو و گَیَه (Gaya) و (فروشی) مؤمنان نیکبخت را. ۸۷. ما فروشی گیاه مرتن مقدس را می‌ستاییم که نخستین کسی است که از اندیشه و دستورهای اهوره مزدا پیروی کرد، و کسی است که او [= اهوره مزدا] خاندان کشورهای آریایی، نژاد کشورهای آریایی را از او آفرید.

یسن ۱۳، بند ۷: ما فروشی گاو سودبخش و فروشی گیاه مرتن مقدس را می‌ستاییم. یسن ۲۶، بندهای ۵-۴: ۴... ما می‌ستاییم روان گاو سودبخش را. ۵. ما می‌ستاییم فروشیهای آنانی را که در ستیز برای حق پیروز شده‌اند، و فروشی گیاه مرتن را.... یسن ۶۷، بند ۲: من آن را (یعنی زوهر) را از روی آیین نثار می‌کنم به فروشی گیاه مرتن، به فروشی زردشت سپیتمان، به فروشی کی گشتاسب، به فروشی ایست و استره پسر زردشت، همراه با همه فروشیهای مقدس نخستین آموزگاران کیش.

یسن ۶۸، بند ۲۲ (و خورشید نیایش، بند ۵): ستایش بر فروشیهای گاو و گَیَه... ویسپرد ۲۱، بند ۲: ما بزرگ می‌داریم با ستایش و دعا گاو و گَیَه و کلام مقدس راست و پر از نیرو را.

یشت ۷ (مقدمه): خشنود باد ماه که نطفه گاو را دربر دارد، و گاو یکتا آفریده (aēvō.dāta)، و گاو را که انواع گوناگون [جانوران] را در خود دارد. سیروزه ۲، بند ۱۲: ما ماه را می‌ستاییم که نطفه گاو را دربر دارد، ما فروشی روان گاو یکتا آفریده را می‌ستاییم، ما فروشی روان گاو را که انواع گوناگون [جانوران] را در خود دارد، می‌ستاییم.

یسن ۱۶، بند ۴: ما ماه را که نطفه گاو را دربر دارد، می‌ستاییم.... ما روان گاو